

Стурмак К. К.

**КОНЦЕПЦІЯ А. ДАВУТОГЛУ
«НУЛЬ ПРОБЛЕМ ІЗ
СУСІДАМИ»
У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ
ТУРЕЧЧИНИ (РЕАЛІЗАЦІЯ,
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ)**

Дана стаття націлена на опис змін у зовнішній політиці Турецької Республіки в період перебування при владі Ахмета Давутоглу – видатного політолога, професора Босфорського університету Стамбула, дипломата, радника Р. Т. Ердогана з питань зовнішньої політики, колишнього міністра закордонних справ (2009-2014) і прем'єр-міністра (2014-2016). Акцент зроблений на його основній зовнішньополітичній доктрині, що була покликана налагодити відносини з усіма оточуючими країнами та вивести Туреччину на рівень великої держави, домінуючої в регіоні.

Ключові слова: дипломатія, неоосманізм, відносини із сусідами, зовнішньополітична думка.

Постановка проблеми. Питання ролі Туреччини в сучасних міжнародних відносинах та еволюції турецької зовнішньополітичної думки є досить актуальним на сьогоднішній день. Як велика регіональна держава з високим рівнем економічного розвитку і стрімко зростаючим населенням Турецька Республіка привертає все більше уваги експертів з усього світу. А її офіційна зовнішня політика зазнає значних змін з моменту утворення держави у 1923 р. до теперішнього часу, перебуваючи в стані розробки і вдосконалення. У зв'язку з цим, детальний аналіз ідей турецького дипломата і державного діяча сучасності

Ахмета Давутоглу дає найбільш чітке розуміння дій республіки на міжнародній арені в останні роки.

Метою статті є визначення особливостей та значення діяльності Давутоглу як модератора зовнішньої політики Туреччини протягом п'ятнадцяти років, аналіз його ключової концепції «Ноль проблем із сусідами» і пошук можливих перспектив еволюції цієї зовнішньополітичної думки. Також стаття націлена на осмислення підходу його кабінету до визначення місця Турецької Республіки на сучасній мапі світу, її геополітичної ролі в регіоні та спроби трансформувати традиційну кемалістську доктрину зовнішньої політики.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Діяльність пана Давутоглу була в першу чергу спрямована на вдосконалення стосунків із найближчими сусідніми державами – тобто країнами Близького Сходу та Чорноморського басейну. Його унікальний світогляд не тільки започаткував нову епоху в політичному житті республіки, а й створив простір для подальшого розвитку амбітних ідей. Звідси, існує сенс звернутися до його наукових робіт, основу яких складає монументальна праця і свого роду «підручник» із зовнішньої політики – книга «Стратегічна глибина». У ній детально викладається стратегія перетворення країни на світову державу й обґрунтовується доцільність ідеології неоосманізму в сучасних реаліях; саме з цього літературного джерела бере свій початок ідея встановлення дружніх відносин з оточуючими і постосманськими державами, що покладено в основу концепції «Ноль проблем».

Крім того, важливе місце у вивченні зовнішньополітичної думки Турецької Республіки займають офіційні державні джерела. Одним з таких є щосезонне періодичне видання журналу «PERCEPTIONS: Journal of International Affairs», який здійснюється під патронатом Міністерства закордонних справ і висвітлює найбільш актуальні проблеми

світової політики з безпосередньо турецької точки зору. До написання цієї праці було залучено публікації 2013–2017 рр., саме під час активної діяльності А. Давутоглу на вищих державних посадах.

Особливу роль в характеристиці поведінки Туреччини на міжнародній арені займають оцінки іноземних експертів. В даному випадку – це наукові статті співробітників факультетів міжнародних відносин українських, білоруських і російських університетів. Їх професійне тлумачення нового зовнішньополітичного курсу дозволить сформувати найбільш глибоке розуміння принципів політики Давутоглу, цілей турецького керівництва в найближчі десятиліття і перспективи реалізації нової геополітичної програми.

Виклад основного матеріалу. З моменту утворення Турецької Республіки її зовнішньополітична доктрина змінювалася неодноразово. Спершу батько-засновник сучасної турецької держави М. К. Ататюрк заклав в основу зовнішньої політики принцип «Мир в країні – мир у всьому світі» і заявив про відмову від претензій на колишні колоніальні володіння Османів. Він підкреслив неприйняття будь-яких імперських амбіцій і наполягав на повному суверенітеті суто турецьких територій. В період його президентства Туреччина підтримувала дружні стосунки з усіма зацікавленими сторонами, і в першу чергу – з Радянським Союзом.

Згодом така концепція трансформувалася з початком Холодної війни, коли перед республікою постало питання про вибір політичної орієнтації. Отримавши економічну допомогу за Планом Маршалла і вступивши в НАТО, Туреччина однозначно встала на бік Заходу.

Прихильники цієї зовнішньополітичної моделі активно схилили Туреччину до європейської інтеграції, а їх найбільш амбітною метою став вступ до ЄЕС. Це протистояння руху кемалістів і демократів тривало протягом тридцяти років [10].

Коли з початку 1990-х рр. стало зрозуміло, що країна навряд чи стане членом Євросоюзу, влада Туреччини знов переглянула свою зовнішню політику. На цьому тлі виник новий вектор, небачений з часів Османської держави, – вектор тюркомовного світу. З урахуванням суттєвих економічних досягнень і завдяки чималому впливу на міжнародній арені, Турецька Республіка відтепер претендувати на роль нового лідера тюркомовної спільноти. Крім того, відбулося зростання ісламістських настроїв на тлі розпаду СРСР і змін геополітичного стану.

Почався режим «політичного ісламу» та з'явилася правляча донині правоцентристська Партія справедливості і розвитку у 2001 році. Офіційно вона підтримує світський характер держави і ідеї кемалізму, проте її лідер Реджеп Тайїп Ердоган сприяє впровадженню ісламу в різні соціальні інститути, у тому числі й в зовнішню політику [11].

Ідеологом усієї сучасної зовнішньої політики Туреччини і найближчим соратником Ердогана став відомий державний діяч, дипломат, політолог і академік Ахмет Давутоглу (народ. 1959). Відмінною рисою його стилю стало захоплення неоосманізмом як стратегією перетворення Туреччини в світову державу [5]. Він, ґрунтуючись на унікальному геополітичному розташуванні країни, запропонував нову систему балансу в регіоні – відхід від західної залежності і початок домінування на колишньому османському просторі.

З приходом на посаду голови МЗС у 2009 р. він приступив до практичної реалізації своїх грандіозних задумів і насамперед висунув концепцію «Нуль проблем із сусідами», яка стала найпоширенішим з його принципів [2]. На відміну від планів Ататюрка, ця доктрина націлювалась на впровадження дружніх Анкарі режимів навколо Туреччини. Спочатку під її дію потрапляли найбільш гарячі регіони, в яких турецький вплив був обмежений останнім часом – Ірак,

Вірменія і Кіпр. Проте, під час переговорних процесів турецька дипломатія часто займала жорстку безкомпромісну позицію. Наприклад, для вирішення Кіпрського питання сторони зустрічалися більше п'ятдесяти разів за один рік, однак МЗС постійно використовувало термін «турецька сторона» так, щоб охопити і невизнану Турецьку Республіку Північного Кіпру [1].

Незважаючи на критику і скептицизм, політика «Нуль проблем» створила досить сприятливі умови для розширення торговельно-економічних відносин в Азії та виходу Туреччини на нові ринки. Статистика Євросоюзу [10] зазначає небувале зростання турецької економіки і збільшення показника ВВП в період прем'єрства Р. Ердогана у чотири рази. На хвилі таких перемог зростає й авторитет Турецької Республіки серед країн-членів G20. Але з початком нового десятиліття ситуацію докорінно змінила «Арабська весна», під час якої Анкара втратила вплив на лояльні уряди декількох країн.

Необачна ставка на сумнівну організацію «Брати-мусульмани» в Єгипті й Тунісі, бездіяльність і непослідовність рішень з повалення М. Каддафі в Лівії сприяли втраті колишніх позицій на півночі Африки [6]. У Сирії ставка була зроблена на опозиційні формування, що змусило Туреччину залучитися до збройного конфлікту і дозволило «третім силам» втрутитися у внутрішню кризу. За вісім років затяжних боїв режим Б. Асада ліквідувати не вдалося, тому маневри турецької дипломатії були визнані експертами великим провалом.

Таким чином, Турецькій Республіці виявилось недостатньо лише історичних і економічних зав'язків на Близькому Сході щоб забезпечити собі провідну роль. Тоді акцент МЗС різко змістився в бік арабо-ізраїльського конфлікту. Але, виходячи з неооттоманського підходу, Давутоглу «залякав» керівництво більшості арабських країн, які звикли вважати Османську державу колоніальною, а активне втручання в політичне життя арабів

призвело до максимального напруження відносин із сусідами [3].

Куди більш критичними стали переговори з Ізраїлем, що був важливим економічним партнером в регіоні. Особливо у період 2014–2016 рр. дипломатичні відносини з Тель-Авівом загострилися до неприпустимої межі. Ставши на бік палестинців, Туреччина у вкрай жорсткій формі періодично критикувала офіційних осіб Ізраїлю, тим самим заводячи у безвихідь своє посередництво в конфлікті [2]. Остаточно відносини були зіпсовані після невизнання Єрусалиму новою ізраїльською столицею.

На нестійкості турецької політики в близькосхідному регіоні також зіграла давня проблема курдів. Уряд турбує їх статус в Іраку і Сирії, де курдське населення має певні ознаки національної автономії. Побойуючись виникнення незалежного Курдистану на своїх південно-східних кордонах і території самої Туреччини, глави держави перешкоджають посиленню курдських формувань та їх поширенню [8]. З огляду на напружені відносини офіційної Анкари і Робітничої партії, а також періодичні вуличні зіткнення в турецьких містах на Сході і недавні військові операції «Оливкова гілка» та «Джерело миру», це питання також перешкоджає реалізації доктрини «Нуль проблем».

Негативно позначився на перспективах турецької зовнішньої політики й конфлікт з Російською Федерацією, яка зайняла протилежну позицію в Сирії. Особливо після інциденту зі знищенням російського бомбардувальника у 2015 р. і вбивством посла в Анкарі роль республіки як посередника на Близькому Сході різко впала. За десять років Туреччина перетворилася з провідної регіональної держави на країну-самітницю, а проблеми з усіма сусідами тільки примножилися [7].

Щодо уряду України, то він зацікавлений у співпраці та інтенсивному взаємному товарообміні. Крім давніх культурних зв'язків, обидві держави об'єднують

амбіції щодо вступу до ЄС та численні економічні проекти, у тому числі й транзитні операції. Однак в цьому питанні позиції офіційних представників істотно розходяться [11].

Пік турецько-українського партнерства припав на початок 2010-х рр. Тоді Р. Т. Ердоган відвідував Київ і запропонував створення зони вільної торгівлі та скасування туристичних віз. Під час політичної кризи 2014 р. він підтримав президента Порошенка і заявив про неприпустимість порушення територіальної цілісності, засуджуючи анексію Криму. Проте, регулярні авіарейси на півострів не були припинені, а через кілька років в Туреччині була навіть оновлена політична карта світу із зазначенням Криму в складі РФ.

Політика «Нуль проблем» щодо України остаточно втратила актуальність, коли з 2016 р. на дні Чорного моря почалася прокладка великого газопроводу з Росії – «Турецького потоку». Ставши газовим хабом і транзитером на Балкани, Туреччина забрала цю роль в українській державі. Втрати Києва через запуск нового газопроводу склали до 450 млн.\$ на рік, а його розширення може збільшити втрати вдвічі [4].

Така недалекоглядна зовнішня політика виявилась здатна дестабілізувати й саму Туреччину. Розійшовшись на думці з президентом Ердоганом, А. Давутоглу подав у вимушену відставку з поста прем'єр-міністра та голови Партії справедливості і розвитку в травні 2016 року [9]. А через місяць новий уряд пережив спробу військового перевороту.

Сама стратегія «Нуль проблем із сусідами» продемонструвала свою нездатність закріпити за Туреччиною роль великої регіональної держави лише за допомогою тиску на своїх партнерів [6]. З огляду на всі прорахунки нинішнє керівництво в Анкарі намагається проводити більш виважену та нелінійну політику, а її дипломатія все більше спирається на принципи «м'якої сили». І хоча відмови від ідей Давутоглу досі не

надходило, його концепція фактично припинила своє існування, і подальших її перспектив не спостерігається.

Висновки. В цілому, професору Давутоглу вдалося збалансувати традиційну турецьку зовнішню політику, відійшовши від крену на Захід до євразійства. І, не дивлячись на відсутність в його роботах терміну «неоосманізм», під ідеями глави МЗС малося на увазі прагматичне об'єднання кемалізму, пантюркізму та ісламізму. Це означало, що хороші відносини з сусідніми державами не є альтернативою відносинам з Євросоюзом, а співпраця з тюркомовними країнами не суперечить партнерству з ісламським світом.

За досить короткий час політика «Нуль проблем» істотно згладила розбіжності між сусідами і дозволила Туреччині перейти від суто національної політики до регіонального економічного і культурного діалогу, а також створення єдиної економічної системи, що з'єднає Балкани, Кавказ, Каспій, Середню Азію, Північну Африку, з центром в Анатолії. Жоден проект не міг функціонувати без турецького схвалення, а Анкара, будучи головною ланкою процесу, підтвердила статус впливового регіонального актора.

Однак така зміна існуючого балансу сил і викликала значне невдоволення сусідів, що призвело до напруження у всьому радіусі дії політики «Нуль проблем». А боротьба регіональних держав за вплив ознаменувалася численними збройними зіткненнями між колишніми торговельними та економічними партнерами. Так, первісна ейфорія щодо широких можливостей нової стратегії змінилася усвідомленням складних геополітичних реалій, у першу чергу, на Близькому Сході та в Чорноморському регіоні.

Стратегічний характер оновленого курсу до сих пір викликає сумніви, а його перспективи й зовсім зводяться до нуля. Даний проект спрацював лише на короткострокову перспективу, і, в кінцевому підсумку, Анкара відмовилася

від гегемонії на постосманському просторі на користь раціональних економічних завдань. Ключовим питанням став пошук ринку збуту для турецьких товарів і послуг, а грандіозні ідеї політики «Нуль проблем із сусідами» залишилися лише на сторінках підручників історії.

Список використаних джерел :

1. Габер Е. В. Политика Турции на Кавказе и в Центральной Азии в постсоветский период. *Центральная Азия и Кавказ*. – Одесса, 2011. Т. 14. Вып. 3. С. 159–170.
2. Маврина Ю. В. Концепция внешней политики Турции Ахмета Давутоглу. *Изд. Сарат. ун-та. Нов. сер. Сер. История. Международные отношения*. Саратов, 2014. Т. 14. Вып. 1. С. 69–75.
3. Михалькевич Г. Н. О «стратегической глубине» и «мягкой силе» дипломатии мудрой страны: Дисс. к.и.н. – Беларусь-Турция: пути сотрудничества. Минск, 2011. 9 с.
4. Ateşoğlu Güney N., Korkmaz V. The Energy Interdependence Model between Russia and Europe: An Evaluation of Expectations for Change. Ankara, SAM. *PERCEPTIONS Journal of International Affairs*. Autumn 2014. Vol. XIX, No. 3. P. 35–59.
5. Davutoğlu A. Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu (Стратегічна глибина: Міжнародне становище Туреччини). – İstanbul: Küre Yayınları, 2014. 584 s. (турецькою мовою).
6. Duran B., Yılmaz N. Islam, Models and the Middle East: The New Balance of Power following the Arab Spring. Ankara, SAM. *PERCEPTIONS Journal of International Affairs*. Winter, 2013. Vol. XVIII, No. 4. P. 139–170. URL: http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2014/03/Duran_Yilmaz.pdf (дата звернення 04.04.2020).
7. Gilley B. Turkey, Middle Powers and the New Humanitarianism. Ankara, SAM. *PERCEPTIONS Journal of International Affairs*. Spring, 2015. Vol. XX, No. 1. P. 37–58.
8. Köse T. Transformative Conflict Resolution in an Unstable Neighbourhood: Turkey's Conflict Resolution Efforts in the Middle East. Ankara, SAM. *PERCEPTIONS Journal of International Affairs*. Winter, 2013. Vol. XVIII. No. 4. P. 171–194. URL: http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2014/03/Talha_Kose.pdf (дата звернення 02.03.2020).
9. Köşer Akçapar Ş. International Migration and Diplomacy: Challenges and Opportunities in the 21st Century. Ankara, SAM. *PERCEPTIONS Journal of International Affairs*. Winter, 2017. Vol. XXII, No. 4. P. 1–34.
10. Parlar Dal E., Oğuz Gök G. Locating Turkey as a “Rising Power” in the Changing International Order. Ankara, SAM. *PERCEPTIONS Journal of International Affairs*. Winter, 2014. Vol. XIX, No. 4. P. 1–18.
11. Yeşiltaş M. Turkey's Quest for a “New International Order”: The Discourse of Civilization and the Politics of Restoration. Ankara, SAM. *PERCEPTIONS Journal of International Affairs*. Winter, 2014. Vol. XIX. No. 4. P. 43–76.

Sturmak K. K. – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa I. I. Mechnikov National University

The Concept of A. Davutoğlu “Zero Problem with Neighbors” in Turkish Foreign Policy (Implementation, Challenges and Prospects)

This article is aimed at a description of changes in the foreign policy of the Republic of Turkey during the government service of Ahmet Davutoğlu – a distinguished political scientist, professor at Boğaziçi University of Istanbul, diplomat, foreign policy adviser of R. T. Erdoğan, former Minister of Foreign Affairs (2009-2014) and Prime Minister (2014-2016). The emphasis is put on his major foreign policy doctrine, intended to forge relations with all neighboring states and bring Turkey to the scale of great power, dominating the region.

Key words: *diplomacy, Neo-Ottomanism, relations with neighbors, foreign policy view.*

*Рекомендовано до друку –
к.і.н., доцент Покасем М. С.*

Стаття надійшла в редакцію 29.05.2020